

Geoorloofd hergebruik

**De juridische aspecten van plagiaat in het hoger onderwijs
en
Leefregels voor geoorloofd hergebruik van materiaal**

Inhoud

Voorwoord	3
1 Leefregels voor het geoorloofd hergebruik van materiaal	4
2 Voorlichting met betrekking tot plagiaat	5
2.1 Voorkómen	5
2.2 Voorlichting vanuit een juridische invalshoek	5
3 Onderzoek en informatie over plagiaat	6
3.1 Plagiaat onder studenten	6
3.2 Plagiaatbeleid bij instellingen	7
3.3 Edusite Special over e-plagiaat	7
3.4 Plagiaat in de UK	8
4 Wat is plagiaat?	9
5 Wat is geoorloofd hergebruik van materiaal?	11
5.1 Citeren	11
5.2 Incidentele verwerking	15
5.3 Parodie	15
6 Literatuur en links	16

Voorwoord

Er bestaat in de praktijk bij veel universiteiten en hogescholen behoefte aan duidelijkheid rond het onderwerp plagiaat. De huidige student heeft onder andere vanwege het internet de beschikking over een zeer groot aantal bronnen waardoor er meer nog dan in het verleden twijfel kan zijn over het eigenaarschap en de oorspronkelijkheid van door de student geleverd werk. Hierbij hoeft niet altijd sprake te zijn van kwade opzet (fraude). Onduidelijkheid over wat wel en niet van anderen mag worden gebruikt en op welke manier (gebruik van quotes, juist gebruik van bronvermeldingen) werkt onbedoeld plagiaat ook in de hand.

SURFdirect is van mening dat plagiaatpreventie aan het begin van een leertraject zeker zoveel of misschien wel meer aandacht verdient dan plagiaatopsporing achteraf. Er valt dan te denken aan het creëren van werkvormen die plagiaat vrijwel onmogelijk maken en het scheppen van duidelijkheid voor student en docent over de wijze waarop en de voorwaarden waaronder materiaal van anderen mag worden (her)gebruikt. Voor dat laatste heeft SURFdirect zich ten doel gesteld een praktische tool te ontwikkelen, een lijst met regels en tips. Deze regels, opgesteld vanuit een juridische invalshoek, kunnen docenten en studenten, én onderzoekers en auteurs, helpen bij het citeren en hergebruiken van materiaal.

SURFdirect is een breed samenwerkingsverband van de platforms ICT en Onderzoek, Organisatie en Onderwijs, evenals van SURFdiensten en SURFnet. SURFdirect identificeert de rechtenaspecten die spelen bij diverse thema's in e-learning en e-science. Binnen de missie van SURF (innovatie, samenwerking en ICT) is SURFdirect gericht op het ondersteunen van het hoger onderwijs en onderzoek bij rechtenkwesties rond het gebruik van tekst, beeld en geluid.

'Geoorloofd hergebruik'

De juridische aspecten van plagiaat in het hoger onderwijs

Leefregels voor geoorloofd hergebruik van materiaal

Geschreven door Marieke Kramer en Wilma Mossink in opdracht van SURFdirect.

Deze publicatie is digitaal beschikbaar via de website van SURFfoundation:
www.surfoundation.nl/publicaties

© Stichting SURF
Augustus 2008

Deze publicatie verschijnt onder de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland.

SURFdirect
Postbus 2290
3500 GG Utrecht
T + 31 30 234 66 00
F + 31 30 233 29 60
surfdirect@surf.nl
www.surf.nl/surfdirect

1 Leefregels voor het geoorloofd hergebruik van materiaal

Citeren

Het overnemen van (een deel van) een ander werk (dit kan tekst zijn, maar ook beeldmateriaal zoals foto's) in een eigen werk is, onder voorwaarden, toegestaan.

1. Citeren mag alleen in de context van een aankondiging, beoordeling, polemiek, wetenschappelijke verhandeling of een uiting met een vergelijkbaar doel.

Ook scripties en werkstukken vallen hieronder.

2. Een citaat moet het eigen verhaal verduidelijken of onderbouwen en mag niet alleen als verfraaiing of versiering worden overgenomen.
3. Een citaat moet in omvang ondergeschikt zijn aan het werk waarin het wordt opgenomen. Het moet slechts een bescheiden omvang hebben in verhouding tot het eigen werk. Hierbij mogen de commerciële belangen van de auteur niet worden geschaad.
Voorbeeld: een onlangs in een bundel gepubliceerd kort verhaal integraal overnemen in een werkstuk mag niet.
4. Overnames van teksten uit een databank mogen uit ten hoogste 155 tekens bestaan en overgenomen afbeeldingen uit een databank mogen uit maximaal 194x145 pixels bestaan.
5. Er mag alleen geciteerd worden uit werken die met toestemming van de maker eerder gepubliceerd zijn.
Voorbeeld: citeren uit een ongepubliceerd dagboek, zonder toestemming van de maker, mag niet.
6. Een gebruiker moet de persoonlijkheidsrechten van de maker van het werk waaruit geciteerd wordt eerbiedigen.
Voorbeeld: naamsvermelding en het werk ongewijzigd laten of niet in een nadelige context overnemen.
7. Als je citeert moet je, waar mogelijk, de bron (dit is meestal de naam van de maker) op duidelijke wijze vermelden.

Citeren uit overheidsdocumenten

8. Wetten, besluiten en verordeningen, die door de overheid zijn uitgevaardigd, en rechterlijke uitspraken en administratieve beslissingen mogen in hun geheel vrij worden overgenomen.
9. Overheidsdocumenten (zoals parlementaire stukken, notulen van gemeenteraadsvergaderingen of rapporten van overheidsdiensten) die door de overheid zelf zijn gecreëerd en openbaar gemaakt, mogen in hun geheel vrij worden overgenomen, tenzij er een auteursrechtvoorbehoud op staat.

Toevallige overname

10. Onbedoelde, incidentele verwerking van een werk als onderdeel van ondergeschikte betekenis in een ander werk is vrij.
Voorbeeld: een film waarin toevallig een auteursrechtelijk beschermde reclamefoto op een winkel in beeld komt, mag.

Parodie

11. Een nabootsing in de vorm van een parodie, karikatuur of pastiche is toegestaan. Het werk moet een humoristische bedoeling hebben en/of de lachlust opwekken, of een kritische nabootsing zijn.

2 Voorlichting met betrekking tot plagiaat

Onderzoek en publicaties op het gebied van plagiaat richten zich vaak op het opsporen of het bestraffen daarvan.

Voor plagiaatbestrijding wordt vooral gezocht in de richting van technische oplossingen zoals *plagiaatopsporingssoftware*. Veel instellingen in het hoger onderwijs en onderzoek hebben inmiddels systemen aangeschaft. Een nadeel van deze detectiesystemen is dat de controle op plagiaat dan pas achteraf plaatsvindt, als een werkstuk al is vervaardigd en ingeleverd.

En dan is vaak ook niet duidelijk of bij een geconstateerd vermoeden inderdaad sprake is van kwaadwillig plagiaat, of slechts van slechte bronvermelding of zelfs geoorloofd gebruik van andermans materiaal.

Ook op het gebied van *bestrafen en sancties* zijn er diverse aanpakken mogelijk. De meeste instellingen hebben hun eigen regels opgesteld, die kunnen variëren van de eis tot overdoen tot uitsluiting van de studie.

2.1 Voorkómen

De eerste stap in de keten van plagiaatbestrijding is het voorkómen van plagiaat. Goede voorlichting over correct citeren en hergebruik kan duidelijkheid scheppen.

In het hoger onderwijs en onderzoek worden bepaalde gedragscodes gehanteerd. Deze (vaak summiere) regels staan over het algemeen in examenreglementen of integriteitcodes van universiteiten en hogescholen. Ook van toepassing hier is de Gedragscode Wetenschapsbeoefening¹, die als een van de onderdelen het hoofdstuk 'Zorgvuldigheid' kent (daar valt de bronvermelding en het correct citeren onder). In de praktijk worden bij diverse instellingen ook regels voor citeren en parafraseren gegeven. Dit vindt bijvoorbeeld plaats in colleges Communicatieve vaardigheden. Ook zijn er instellingen die aan het begin van de studie enkele uren college over plagiaat bieden. De roep om voorlichting, maar vooral ook om beleid over plagiaat waar dat er niet is, wordt ook steeds groter.

In 2004 voerde Hans Roes, in opdracht van SURF, een verkenning uit naar plagiaat en antiplagiaat in het Nederlandse hoger onderwijs.² Hij verwachtte dat de behoefte aan kennis over het voorkómen van plagiaat de komende jaren snel zal toenemen. Een van zijn aanbevelingen was dat SURF het voortouw neemt in het beschikbaar maken van de in Nederland aanwezige kennis op het gebied van het voorkómen van plagiaat. Hij zag, wat betreft de juridische kwesties die daarbij spelen, een rol voor de SURF Direct Community (het latere SURFdirect).

2.2 Voorlichting vanuit een juridische invalshoek

SURFdirect pakt dit nu op en wil in de vorm van een flyer voorlichting bieden aan studenten en docenten. Het gaat om een inventarisatie van 'the do's and don'ts' op dit gebied, op basis waarvan 'leefregels' zijn opgesteld over wat wel en niet mag met betrekking tot het opnemen van (delen van) het werk van anderen in eigen werk. De invalshoek is daarbij juridisch; de insteek met name welk hergebruik wél geoorloofd is en hóe dat dan moet.

¹ Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening, 2004

² Roes, 2004

3 Onderzoek en informatie over plagiaat

Onderzoek naar plagiaat in het hoger onderwijs in Nederland vond in de afgelopen jaren enkele malen plaats. De belangrijkste studies en rapporten onderzochten het vóórkomen van plagiaat onder studenten of richtten zich op het (instellings)beleid op dit gebied. Ook is er een website over plagiaat (Edusite). Eind 2007 is er door de hoger onderwijsinstellingen in Zuid-Holland, verenigd in Emerge, een Community of Practice op dit gebied opgericht. Veel informatie is ook te vinden op de website van het Engelse JISC, JISCPAS, die speciaal gewijd is aan dit onderwerp. De resultaten van deze studies worden in de volgende paragrafen kort beschreven.

3.1 Plagiaat onder studenten

3.1.1 No time to waste? Copy-paste!

In 2003 onderzocht Sandra van Nieuwkerk plagiaat bij scripties in het wetenschappelijk onderwijs.³ In haar afstudeerscriptie Nederlands Recht (Universiteit van Tilburg), getiteld 'No time to waste? Copy-paste!', gaat zij met name in op de toename van plagiaat bij studenten en hoe dat te bestrijden. Zij bespreekt daarbij plagiaat-detectiesoftware, maar noemt ook de onderwijsmethodiek, meer bewustwording en meer begeleiding van betekenis bij het tegengaan van dit gedrag. De rode draad in haar onderzoek was 'de vraag of nieuwe copy-paste mogelijkheden noodzaken tot het toevoegen van een internetplagiaatbepaling aan de Auteurswet, of dat van plagiaat-detectiemogelijkheden voldoende preventieve werking uitgaat?'.⁴ Zij concludeert uiteindelijk dat, omdat plagiaat door de technische mogelijkheden eenvoudig te traceren is en hiervan voldoende preventieve werking uitgaat, deze bepaling niet nodig is.

3.1.2 Citaat of plagiaat?

Uit een onderzoek onder studenten van de Universiteit Utrecht⁵ naar plagiaat in schriftelijke opdrachten blijkt dat een groot percentage van hen (78%) teksten gebruikt die van internet komen. Het letterlijk overschrijven of kopiëren wordt door de meesten onacceptabel geacht, het overnemen van een tekst in eigen woorden wordt wel als acceptabel gezien. Plagiaat wordt vaak onbedoeld gepleegd (per ongeluk achterwege laten van de juiste bronvermelding).

Opvallend is de conclusie dat het al dan niet gehad hebben van instructie grote invloed heeft op de mate waarin studenten het wel of niet overnemen van werk van anderen accepteren.⁶

³ Van Nieuwkerk, 2003

⁴ Van Nieuwkerk, 2003, p.73

⁵ Stichting Onderwijs Evaluatie Rapport (OER), 2005

⁶ Stichting OER, 2005, p.4

3.2 Plagiaatbeleid bij instellingen

3.2.1 Plagiaat en antiplagiaat in het Nederlandse hoger onderwijs

In 2004 voerde Hans Roes in opdracht van SURF een verkenning uit naar de stand van zaken rond plagiaat door studenten en antiplagiaatbeleid in het Nederlandse hoger onderwijs.⁷ De resultaten van een webverkenning van de sites van universiteiten, hogescholen en koepelorganisaties én van interviews dienden als input voor de derde ronde, een seminar over plagiaat aan de Universiteit van Tilburg.

In 2004 was, zo concludeerde Roes voorzichtig, plagiaat een onderwerp dat nog niet erg leefde bij de meeste instellingen, bij hogescholen nog minder dan bij universiteiten. En als er al activiteiten op het gebied van antiplagiaat plaatsvonden, dan was dat in de meeste gevallen op initiatief van individuele docenten en was er nauwelijks sprake van instellingsbeleid. Op het seminar, gehouden in mei 2004, kwamen preventie, de relatie met informatievaardigheden en de beleidsmatige inbedding aan de orde.

Roes achtte het waarschijnlijk dat de behoefte aan kennis over het voorkómen van plagiaat snel zal toenemen. 'Ervaringen in het buitenland, met name JISCPAS, de literatuur en de discussies tijdens het seminar op 28 mei 2004, laten zien dat de beste aanpak over meerdere banden speelt: duidelijke gedragscodes voor studenten en docenten, instructie in informatievaardigheden, transparant gebruik van detectiesoftware en een helder sanctiebeleid.'⁸

3.2.2 Op weg naar een instellingsbreed plagiaatbestrijdingsbeleid

De Digitale Universiteit (DU) organiseerde in 2006 het project Plagiaatpreventie in de praktijk. Via een literatuuronderzoek en interviews met vier instellingen in het hoger onderwijs werd onderzoek gedaan naar de wijze waarop een effectief plagiaatbestrijdingsbeleid vormgegeven zou kunnen worden (p. 4). Het eindrapport gaat in op twee soorten maatregelen die bewust en onbewust plagiaat door studenten moeten terugdringen: detectie- en sanctioneringsmaatregelen en preventie- en bewustwordingsmaatregelen. Ook hier wordt gewezen op het belang van instructie en voorlichting. Ter ondersteuning hiervoor zijn een handreiking voor de student en een handreiking voor de docent ontwikkeld.⁹

3.3 Edusite Special over e-plagiaat

'Plagiaat via internet' is de titel van een Special van Edusite. Op deze site wordt uitgebreid ingegaan op de kenmerken van e-plagiaat, wetenschappelijke informatie over plagiaat, waar studenten werkstukken op internet kunnen vinden en software om plagiaat te herkennen.¹⁰

Er is ook een Edusite dossier Internetplagiaat, met nieuwsberichten op dit gebied.¹¹ De website wordt niet meer bijgehouden.

⁷ Roes, 2004

⁸ Roes, 2004, p.16

⁹ Op weg naar een instellingsbreed plagiaatbestrijdingsbeleid, november 2006

¹⁰ <http://www.edusite.nl/edusite/specials/10759>

¹¹ <http://www.edusite.nl/edusite/internetplagiaat>

3.4 Plagiaat in de UK

In de UK is er veel aandacht voor het onderwerp plagiaat. JISC, de Engelse tegenhanger van SURFfoundation, heeft met JISCPAS haar eigen adviesdienst op dit gebied en een speciale website gewijd aan dit onderwerp. JISCPAS adviseert instellingen, onderzoekers en studenten op alle gebieden van plagiaatpreventie en -detectie. Daarbij wordt gekozen voor een 'holistische' benadering, waarbij zowel procedures, voorlichting en onderwijs ten aanzien van plagiaat aan de orde komen. Hiertoe is onder meer een Roadmap ontwikkeld die tot doel heeft instellingen in het hoger onderwijs en onderzoek hun eigen situatie en beleid te beoordelen en waar nodig te verbeteren of aan te passen. Op de website wordt uitgebreid aandacht besteed aan Case studies. Ook biedt de Service het elektronisch plagiaatdetectiesysteem Turnitin UK aan.

In september 2007 werd de dienst hernoemd in JISC-iPAS, de JISC internet Plagiarism Advisory Service. JISC-iPAS heeft een technologische focus en heeft tot doel: *'To support the JISC's mission by encouraging the adoption of best practice in the use of the Internet and technology to help address plagiarism and promote attribution of sources.'*¹²

¹² www.JISCPAS.ac.uk

4 Wat is plagiaat?

In het onderwijs en bij onderzoek wordt voortgebouwd op bestaande kennis en inzichten. Inzichten van anderen worden gebruikt om nieuwe kennis te creëren of eigen argumenten te ondersteunen. Wanneer is er, bij het verwerken van (delen van) materiaal van anderen, dan sprake van kennisvermeerdering en wanneer van plagiaat of fraude?

Er zijn vele definities of omschrijvingen van plagiaat in de omloop. Enkele voorbeelden:

- 'het zonder aanmerkelijke aanpassingen en zonder bronvermelding overnemen van (delen van) oorspronkelijke teksten van derden en de aldus verkregen 'nieuwe' tekst presenteren als eigen werk.'¹³
- 'het zonder bronvermelding teksten uit artikelen of uit door anderen geschreven werkstukken overnemen, hetzij door te 'knippen en plakken' uit elektronische documenten, hetzij door passages letterlijk over te typen.'¹⁴
- 'het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk.'¹⁵

Het gezaghebbende handboek over auteursrecht (Spoor, Verkade, Visser) definieert plagiaat als 'datgene wat wordt gepresenteerd als iets oorspronkelijks, terwijl het in feite geheel of ten dele een nabootsing is.'¹⁶

In de Auteurswet noch in de rechtspraak is de term plagiaat terug te vinden. In de rechtspraak zijn wel omschrijvingen terug te vinden van het begrip. Zo formuleerde de Rechtbank van Breda dat duidelijk is dat inbreuk op het auteursrecht wordt gepleegd indien 'bronnen niet genoemd worden, citaten niet met aanhalingstekens aangegeven worden en kleine wijzigingen worden aangebracht om daardoor de suggestie te wekken dat het om eigen gedachten gaat.'¹⁷ In de ogen van de president van de Rechtbank Groningen is ongeoorloofd ook 'het presenteren van een werk van een ander als eigen werk.'¹⁸

De omschrijving die SURFdirect hier gebruikt is:

'Plagiaat is het ongeoorloofd gebruik maken van andermans materiaal in eigen werk.'

Deze omschrijving houdt aandacht voor de juridische aspecten en auteursrechtelijke implicaties in.

¹³ Van Nieuwkerk, p.118

¹⁴ EUR, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Plagiaat en fraude bij werkstukken, scripties en tentamens, augustus 2004.

¹⁵ Van Dale, 2005

¹⁶ Spoor, Verkade, Visser, 2005, §4.11

¹⁷ Rb Breda, 16 april 1996, AMI 1996, p. 185

¹⁸ Pres. Rb. Groningen 26 juli 1989, AMI 1991, p. 17

N.B.: In de voorafgaande paragrafen wordt voornamelijk gesproken over het (on)geoorloofd gebruik van teksten. Het zijn echter niet alleen teksten die slaafs nagebootst kunnen worden, ook foto's, video's, geluid en andersoortig auteursrechtelijk beschermd materiaal kan geplagieerd worden.

5 Wat is geoorloofd hergebruik van materiaal?

5.1 Citeren

Om te laten weten waar de grens ligt tussen geoorloofd en ongeoorloofd gebruik geven veel instellingen en opleidingen richtlijnen en voorlichting aan hun studenten en docenten. Het gaat dan met name over correct citeren.

Ook in **de Auteurswet**¹⁹ is aangegeven wanneer er sprake is van een citaat. *Artikel 15a* beschrijft de grenzen en toelaatbaarheid hiervan. Dit artikel is geformuleerd als een uitzondering op het exclusieve recht van een maker of rechthebbende. Uitzonderingen maken het mogelijk om, al dan niet tegen betaling, een werk zonder toestemming van de rechthebbende te gebruiken.

Onder citeren wordt het inpassen van (een passage van) een ander werk in een eigen werk verstaan. Het is toegestaan om uit allerlei soorten werken te citeren. Daarbij is ook het medium niet van belang. Dit betekent dat er naast passages uit teksten ook gedeelten uit geluid en stilstaand en bewegend beeld overgenomen mogen worden.

Ook aan het werk waarin geciteerd mag worden, worden geen beperkingen gesteld. Citeren kan plaatsvinden in stageverslagen of scripties maar ook in e-portfolio's of video's.

Het is niet zozeer de vorm maar de aard van het gebruik dat bepaalt of een overgenomen gedeelte van een werk een citaat betreft of niet.

Bij citeren hoeft niet alleen sprake te zijn van het overnemen van gedeelten van een werk; ook hele werken mogen aangehaald worden. Dit komt vooral voor bij het citeren uit en in kunstwerken. Verder is het ook toelaatbaar dat in een andere taal dan de oorspronkelijke geciteerd wordt.

5.1.1 Voorwaarden waaraan een citaat moet voldoen

Door het bovenstaande lijkt het alsof citeren bijna altijd is toegestaan. Dit is echter niet zo. Citeren mag niet zomaar: een citaat moet aan bepaalde voorwaarden voldoen. Artikel 15a beschrijft deze voorwaarden:

a. Kader waarin geciteerd wordt

Een belangrijke voorwaarde betreft *het kader waarin geciteerd wordt*. Het werk waarin een citaat wordt opgenomen moet een aankondiging, beoordeling, polemiek, wetenschappelijke verhandeling of een uiting met een vergelijkbaar doel zijn. Van een *aankondiging* is sprake indien bijvoorbeeld een werk, gebeurtenis of videopresentatie die samenhangt met het werk onder de aandacht wordt gebracht. Een *beoordeling* kan een bespreking of recensie betreffen. Onder een polemiek wordt een pennenstrijd of twistgesprek verstaan en een *wetenschappelijke verhandeling* is ieder serieus en zakelijk verslag, betoog of voorlichtend gesprek. *Uitingen met een vergelijkbaar doel* betreffen iedere uiting die inhoudelijk min of meer serieuze informatie beoogt over te brengen.²⁰

¹⁹ Auteurswet 1912, zoals voor het laatst gewijzigd bij Wet van 8 maart 2007, Stb. 2007, 108

²⁰ Spoor, Verkade, Visser, §5.19

Het door de wet aangegeven kader waarbinnen geciteerd kan worden, wordt vrij ruim uitgelegd. Waar de grens ligt kan soms moeilijk te bepalen zijn. Een tijdschrift voor motorliefhebbers werd door de rechter niet gerekend tot een aankondiging, beoordeling, polemiek of wetenschappelijke verhandeling. Een rubriek in een tijdschrift waarin aandacht werd besteed aan diverse websites werd echter wel aangemerkt als een aankondiging van de betreffende site.

b. Logische en ondergeschikte verband

Een tweede belangrijke voorwaarde is *het logische en ondergeschikte verband tussen het citaat en het werk waarin het citaat is opgenomen*. Een citaat moet het eigen betoog verduidelijken of onderbouwen en mag niet dienen ter versiering of verfraaiing. Dit kan vaak alleen per geval worden vastgesteld. Als blijkt dat een citaat in overwegende mate de functie van versiering krijgt of gebruikt wordt om de tekst op te leuken is dat niet toegestaan.

Ondergeschiktheid is zowel functioneel als proportioneel. Zodra een overname niet meer dient om samen met het werk waarin deze is opgenomen een bepaalde indruk over te brengen, maar veeleer karakter heeft van een versiering, is er geen sprake meer van een citaat. Ook als een of meer afbeeldingen worden overgenomen verliezen deze al snel het karakter van een citaat.

Kort gezegd leidt het criterium van ondergeschiktheid ertoe dat er niet meer geciteerd mag worden dan noodzakelijk is. Een citaat mag geen gelijkwaardige positie hebben als de hoofdtekst.

Voldoet een citaat niet aan bovengenoemde twee voorwaarden van context en ondergeschiktheid, dan is er geen sprake van een citaat en wordt er ongeoorloofd gebruik gemaakt van het werk.

c. Verdere eisen

Verder zijn er nog enkele eisen die aan een citaat gesteld worden:

Over *de omvang van het citaat* zegt de Auteurswet dat dit in overeenstemming moet zijn met hetgeen *naar de regels van het maatschappelijk verkeer* redelijkerwijs geoorloofd is. Daarnaast moeten aantal en omvang van de geciteerde gedeelten *door het te bereiken doel zijn gerechtvaardigd*. Deze vage wettelijke normen zijn nader ingevuld door de jurisprudentie. De Hoge Raad heeft de wettelijke norm vrij restrictief ingevuld. De Raad stelde *dat een citaat geen wezenlijke afbreuk mag doen aan de door het auteursrecht beschermde belangen van een rechthebbende ter zake van de exploitatie van zijn werk*. Het citaat moet zodanig ondergeschikt zijn dat de door de opneming in die tekst tot stand gebrachte verveelvoudiging redelijkerwijs niet meer als vorm van exploitatie van die werken gezien kan worden. Ook mag het citaat niet de vorm aannemen van versiering. Deze invulling maakt echter niet duidelijk hoeveel woorden bijvoorbeeld een citaat mag tellen of hoe groot een afbeelding of geluidsfragment mag zijn wil er sprake zijn van een citaat. Voor teksten is de omschrijving in de Readerregeling een handreiking. In de Readerregelingen²¹ die de HBO-raad en de VSNU met het Nederlands Uitgeversverbond en Stichting Pro hebben afgesloten zijn afspraken gemaakt over de omvang die gedeelten van werken moeten hebben wil er sprake zijn van een kort gedeelte vallend onder de vergoedingsplicht zoals afgesproken in de regeling. De Readerregeling kwalificeert een

²¹ 'Readerovereenkomsten' hogescholen en universiteiten

pagina tekst als een kort werk. Dit betekent dat alle teksten van deze lengte niet als een citaat gezien kunnen worden.

Wat betreft het gebruik van beelden heeft de rechter gezegd dat een afwijkend formaat bij het citeren uit bepaalde categorieën werken, zoals fotografische werken en werken van toegepaste kunst, voor de geoorloofdheid van het citaat in ieder geval noodzakelijk is.

In een kort geding uitspraak heeft de rechtbank van Alkmaar bepaald dat overnames van teksten in een databank hooguit 155 leestekens mogen bevatten en dat afbeeldingen uit slechts een beperkt aantal pixels (194x145) mogen bestaan.²²

De regels van het maatschappelijk verkeer kunnen ertoe leiden dat wat in het ene geval wel toelaatbaar is, in een ander geval in strijd is met deze regels. Dit heeft te maken met het feit dat een citaat geen wezenlijke afbreuk mag doen aan de exploitatie van het geciteerde werk. Indien er geen sprake is van zelfstandige exploitatie kan een citaat geoorloofd worden geacht.

De rechtbank Zutphen achtte citaten die in een stageverslag geoorloofd waren, niet meer geoorloofd in een voor een handelsuitgave gepopulariseerde bewerking van dat verslag. Het wezenlijk verschillende publiek waarvoor de uitgave was bestemd bepaalde de toelaatbaarheid van het citaat.²³

Hoe bepaald wordt of een citaat maatschappelijk geoorloofd en door het doel gerechtvaardigd is hangt af van het feit of het citaat in overwegende mate de functie van versiering krijgt.

De Auteurswet bepaalt verder dat er *niet geciteerd mag worden uit een werk dat niet rechtmatig openbaar is gemaakt*. Dat betekent dat ongepubliceerde werken niet als bron van citaten gebruikt mogen worden. Of degene die citeert een onderzoeksplicht heeft om te onderzoeken of het werk wel rechtmatig is openbaar gemaakt kan per bron verschillen. Bij professioneel uitgegeven media hoeft de rechtmatigheid niet onderzocht te worden. Dit zou anders kunnen liggen bij het gebruik van citaten van het internet. De parlementaire geschiedenis over het wetsartikel geeft wel aan dat niet rechtmatig geciteerd kan worden uit werken die niet aan het grote publiek ter beschikking zijn gesteld.

De verdere voorwaarden die de Auteurswet stelt betreffen *de eerbiediging van de persoonlijkheidsrechten en de bronvermelding*. De gebruiker moet de persoonlijkheidsrechten van de maker van het werk waaruit geciteerd wordt eerbiedigen en voor zover redelijkerwijs mogelijk de bron, waaronder de naam van de maker, op duidelijke wijze vermelden.

5.1.2 Citeren uit de openbare macht

Werken die door de openbare macht vervaardigd en uitgevaardigd zijn zouden vrij toegankelijk moeten zijn en vrij gebruikt moeten kunnen worden door het publiek. Daarom zijn er in de Auteurswet twee artikelen opgenomen die dit vrije gebruik mogelijk maken. De werken die onder deze artikelen vallen kunnen in veel gevallen worden hergebruikt zonder dat er sprake is van plagiaat. Volgens *artikel 11* van de Auteurswet rust er geen auteursrecht op *wetten, besluiten en verordeningen die door de openbare macht zijn vervaardigd*. Het auteursrecht hierop vervalt op het moment van uitvaardiging.

²² LJN: BB1207, Voorzieningenrechten Rb Alkmaar, 96206/KG ZA 07-103

²³ Pres. Rb. Zutphen 28 april 1981, KG 1981, 58

Ook *rechterlijke uitspraken en administratieve beslissingen* zijn niet door het auteursrecht beschermd.

Artikel 11 is niet alleen van toepassing op Nederlandse wetgeving; op buitenlandse wetten, internationale verdragen en supranationale wetgeving rust eveneens geen auteursrecht. Bij deze buitenlandse werken hoeft er geen rekening mee gehouden te worden of het betreffende stuk in het land van herkomst beschermd is. Gebruik in de Nederlandse situatie is hierbij beslissend.

De openbare macht is elke instantie die bevoegd is tot het stellen van naar buiten werkende tot eenieder gerichte regels; de overheid dus.

Onder *een wet* wordt een wet in de gangbare wettelijke terminologie verstaan. Dit zijn wetten in formele en materiele zin zoals de Grondwet, een AmvB, ministeriële regelingen, waterschapskeuren, provinciale en gemeentelijke verordeningen.

Administratieve beslissingen of bestuursbesluiten worden wel omschreven als wilsuitingen die van overheidsinstanties afkomstig zijn.

Rechterlijke uitspraken zijn alle uitspraken van rechters dan wel rechterlijke colleges wier bevoegdheid stoelt op het nationale of internationale publiekrecht.

Van de openbare macht zijn ook andere werken dan de hiervoor genoemde afkomstig. Deze werken zijn wel door het auteursrecht beschermd maar op grond van *artikel 15b* van de Auteurswet wordt verdere openbaarmaking en verveelvoudiging hiervan niet als inbreuk op het auteursrecht gezien. Hierdoor is iedere verdere publicatie van deze werken geoorloofd. Dit is alleen anders indien het auteursrecht op deze werken is voorbehouden. Over de omstandigheden waarin verdere openbaarmaking en verveelvoudiging toelaatbaar is, is geen volledige duidelijkheid. De literatuur geeft aan dat het meest redelijke zou zijn dat in gevallen waarin de overheid niet zelf auteursrechthebbende is verdere verspreiding geoorloofd is indien dat door het doel van de herpublicatie als 'door of vanwege de openbare macht openbaar gemaakt werk' gerechtvaardigd is en/of naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is.²⁴

Onder artikel 15b vallen bijvoorbeeld *parlementaire stukken, notulen van gemeenteraadsvergaderingen of rapporten van overheidsdiensten*.

Het incorporeren van wetten en verdragen in een werk vraagt enige oplettendheid. Consideransen of overwegingen maken deel uit van de tekst en zijn dus niet beschermd. Officiële toelichtingen daarentegen kennen een ander regiem, namelijk dat van het hierboven genoemde artikel 15b. Dit is ook het geval bij officiële vertalingen van wetteksten of teksten van verdragen en dergelijke.

Ook bij rechterlijke uitspraken dient de gebruiker enige zorgvuldigheid te betrachten. De regels van het auteursrecht gelden onverminderd voor pleidooien of toelichtende hoofdjtes in een arrest. Annotaties bij een uitspraak zijn ook gewoon door het auteursrecht beschermd en kunnen dus niet zomaar in een werk opgenomen worden.

Openbaarmaking in de zin van de artikelen 11 en 15b moet worden opgevat als het uitgeven of algemeen verspreiden of beschikbaarstellen van het materiaal aan het publiek op zodanige wijze dat het publiek daartoe op individueel gekozen plaats toegang heeft.

²⁴ Spoor, Verkade, Visser, § 3.63

Er zijn ook organen van de openbare macht die naast pure overheidsinformatie die voor iedereen toegankelijk moet zijn, ook andere informatie produceren. Op deze informatie kan het auteursrecht worden voorbehouden waardoor het werk niet zonder toestemming hergebruikt kan worden. Dit kan echter niet indien het werk in het kader van de taak van de overheid wordt openbaar gemaakt.

5.2 Incidentele verwerking

Als er beeldmateriaal in een ander werk is verwerkt zou de maker om aan de beschuldiging van plagiaat te ontkomen kunnen aanvoeren dat er sprake is van incidentele verwerking. *Artikel 18a* van de Auteurswet staat onbewust en niet beoogd gebruik van materiaal dat van ondergeschikte betekenis is voor werk waarin het gebruikt wordt toe. Deze voorwaarden maken een beroep op dit artikel vrij lastig. Duidelijk moet zijn dat het gebruik toevallig is en dat er geen sprake is van zorgvuldige inpassing van het materiaal in het andere werk.

5.3 Parodie

Meer kans zou een beroep op de uitzondering van de parodie, karikatuur of pastiche kunnen maken. Deze uitzondering is geregeld in *artikel 18b* van de Auteurswet. Het parodiëren van een werk zou een mogelijkheid zijn om een werk zonder toestemming van de rechthebbende na te bootsen. De wet stelt net als bij het citeren voorwaarden aan het gebruik van een werk als parodie: het gebruik moet in overeenstemming zijn met hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is. Voor de toelaatbaarheid wordt vooral gekeken of het werk een humoristische bedoeling heeft en/of de lachlust opwekt.

Aan de begrippen parodie, karikatuur en pastiche wordt een verschillende betekenis gegeven. Een parodie is altijd een nabootsing van een ander werk in gewijzigde vorm. Het betreft een belachelijk makende nabootsing. Een werk wordt tot voorwerp van de lachlust gemaakt. De teneur ervan wordt in ieder geval ingrijpend gewijzigd. Onder een karikatuur wordt een afbeelding verstaan die door overdrijving van de meest kenmerkende vormen, trekken of eigenschappen iets of iemand belachelijk maakt.²⁵ Een pastiche is een kritische nabootsing maar is er niet per se op gericht om de lachlust op te wekken.

²⁵ Van Dale, 2005

6 Literatuur en links

De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening. Principes van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, 2004
www.vsnu.nl/web/show/id=69804/langid=43

Hans Roes
 Plagiaat en antiplagiaat in het Nederlandse hoger onderwijs
 Een verkenning ten behoeve van SURF
 Utrecht, juni 2004, OW 04-2956
www.surffoundation.nl/download/Rapport_Antiplagiaat.pdf

Sandra van Nieuwkerk
 No time to waste? Copy-paste!
 Plagiaat bij scripties in het wetenschappelijk onderwijs.
 Afstudeerscriptie UvT, 2003
<https://plagiaat.rechten.uvt.nl/upload/28420041351276317775249.pdf>

Citaat of plagiaat?
 Een onderzoek naar plagiaat onder studenten aan de Universiteit Utrecht, Stichting Onderwijs Evaluatie Rapport, juni 2005
www.oer.studver.uu.nl/plagiaat.pdf

Op weg naar een instellingsbreed plagiaatbestrijdingsbeleid.
 Eindrapport DU-project plagiaatpreventie in de praktijk, november 2006
<https://plagiaat.rechten.uvt.nl/upload/26220071658326229274272.pdf>
 Handleiding student:
<https://plagiaat.rechten.uvt.nl/upload/26220071657579616725444.pdf>
 Handleiding docent:
<https://plagiaat.rechten.uvt.nl/upload/2622007170507396876811.pdf>

Edusite Special over plagiaat
www.edusite.nl/edusite/specials/10759

Dossier internetplagiaat
www.edusite.nl/edusite/internetplagiaat

JISC over plagiaat
www.jiscpas.ac.uk

CoP in oprichting
 Van E-merge, samenwerkingsverband van Zuid-Hollandse hoger onderwijsinstellingen
www.e-merge.nu/nieuws/nieuwsbrieven/2007/juni-2007/plagiaat/

Plagiaat en fraude bij werkstukken, scripties en tentamens, augustus 2004, Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen

Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal, 14e druk, 2005

J.H. Spoor, D.W.F. Verkade & D.J.G. Visser, Auteursrecht: auteursrecht, naburige rechten en databankenrecht, Deventer: Kluwer 2005

Auteurswet 1912, zoals voor het laatst gewijzigd bij Wet van 8 maart 2007, Stb. 2007, 108

Readerovereenkomst HBO
Readerovereenkomst Universiteiten
www.cedar.nl/pro/documenten.php

J.J. Brinkhoff, F.W. Grosheide, J.H. Spoor, Intellectuele eigendom, Artikelsgewijs commentaar, Elsevier Juridisch, 's-Gravenhage